

*Мулява В. Д., кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри МПЗ ДВ НУОУ (м. Київ)
Замотаєва Н. В., старший науковий співробітник
НДЛ кафедри МПЗ ДВ НУОУ (м. Київ)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО - ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

В статті розкриті стан, актуальні проблеми та основні напрями вдосконалення військово – патріотичного виховання особового складу Збройних Сил та населення України.

В статтє раскрыты состояние, актуальные проблемы и основные направления совершенствования военно - патриотического воспитания личного состава Вооруженных Сил и населения Украины.

In the article the state, the issue of the day and basic directions of perfection, is exposed voenno - patriotic education of personnel of Military Powers and population of Ukraine.

Військово-патріотичне виховання особового складу нашої армії - одне із найважливіших та найактуальніших завдань, над вирішенням якого повинні неупинно працювати усі органи державного та військового управління.

Ідея патріотизму в усі часи займала особливе місце не тільки в духовному житті суспільства, а й в усіх найважливіших сферах його діяльності – ідеології, політиці, культурі, економіці. Зміст і спрямованість патріотизму визначаються перш за все духовним та моральним кліматом суспільства, його історичними коріннями, що живлять суспільне життя поколінь.

Роль і значення патріотизму, готовності громадян до натхненної праці в ім'я батьківщини та захисту її інтересів збільшуються на крутих поворотах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства упродовжуються підвищенням напруги сил усього працездатного населення (війна, навали, соціальні конфлікти, революційні потрясіння, кризові явища, загострення боротьби за владу, стихійні лиха тощо). Саме такий непростий період переживає Україна, але ні зміна суспільно-економічного ладу, ні затяжна всеохоплююча криза, ні гостра боротьба за владу, ні стихійні лиха не посприяли піднесенню національно-патріотичних настроїв абсолютної більшості її громадян, у тому числі й воїнів збройних сил. Це – свідчення того, що вони не живуть “широкими державними ідеями і замкнулися у вузьке коло особистих інтересів, свого матеріального добробуту або особистих, часто дріб'язкових, амбіцій. інакше кажучи, причиною психічного занепаду значної частини нашого народу є відсутність високої об'єднуючої ідейності” [1, с.172].

Що стосується Збройних сил України, то дане питання є “найболючіше,

найглобальніше, найглибше і найсерйозніше” [2, с.22]. “Не в моді нині в Україні професія захисника Вітчизни. Громадська думка, створена ласими до “смаженого” цивільними засобами інформації, далеко не на користь останніх. За часи незалежності в Україні не знято жодної кінострічки, не “розкручено” жодної пісні про представників героїчної професії. Ще двадцять років тому стати космонавтом або льотчиком мріяв майже кожний малюк. Зараз дітям більше імпонують професії банкірів, маклерів, брокерів та ... кілерів. І якщо раніше вони бавились у “наших та німців”, то сьогодні – у Сашу Белова та “бригаду” [3, с.5]. “Престиж професійного захисника Вітчизни упав так низько, що це немислиме явище не витримує ніякої критики. Тут спрацювала не тільки антиармійська пропаганда, розповсюдження засобами масової інформації пацифістських поглядів, а й те жалюгідне матеріальне становище, в яке поставила уже наша незалежна, демократична держава офіцерів, які служать, знаходяться в запасі і відставці.” [4, с.5]. То звідки візьметься у них патріотизм? А відсутність патріотизму в офіцерів переноситься і на їх підлеглих, на все військо. Тому доцільно нашим керманічам нагадати народну мудрість: “нація, яка не навчилася поважати свого солдата, свою армію, буде опікуватися чужою”. Була надія, що в ході реалізації державної програми розвитку Збройних сил України на 2006-2011 роки будуть зміни на краще, але, на жаль, вона не збулася [5, с.6].

Вимоги багатьох керівних документів МО України щодо військово-патріотичного спрямування навчально-виховного процесу, звичайно, належить виконувати, але не можна забувати, що виховують людину, в першу чергу, не заходи, а умови життя і

праці. “Лекції, доповіді, офіцерські збори, гуманітарна підготовка, індивідуальні і колективні бесіди та інші заходи теж потрібні, але вони “спрацьовують” лише за умов, коли офіцер і його сім’я мають житло, ... коли офіцер може за своє грошове забезпечення придбати телевізор, холодильник, пральну машину..., але ціни йому недоступні. Офіцер не може ходити в театри, кіноконцертні зали..., все це не для нього, він не має грошей, ..часто почувається неповноцінною, ущемленою людиною. Рідкі тепер офіцерські збори, ослаб вплив ради офіцерів, судів офіцерської честі... це становище ненормальне. Його потрібно виправляти для того, щоб воно бумерангом не спрацьовувало проти держави” [4, с.5].

Серед основних причин низької ефективності національно-патріотичного виховання слід виділити складність і протиріччя соціально-економічних, політичних і духовних процесів становлення нової державності та динамічного громадянського суспільства; відсутність єдиної державної ідеології, що визначала б смисл і цілі існування української держави та народів, які проживають на її території; відсутність єдиної загальнодержавної системи формування у громадян України високих духовних і моральних якостей на основі споконвічних українських цінностей і традицій, у тому числі й військових; глибоку соціальну диференціацію та девальвацію духовних цінностей, втрату значною частиною суспільства моральних орієнтирів і, як наслідок, катастрофічно низький духовно-моральний рівень народу, втрату традиційно української патріотичної свідомості, почуття обов’язку перед вітчизною, особливо серед молоді; постійну та всебічну пропаганду в ЗМІ чужого українському народу американського образу життя, культу насилля, розбещеності, виключно споживацького відношення до держави, до військової служби, один до одного; суттєве зниження виховного впливу на населення з боку освіти, культури та мистецтва; загострення криміногенної обстановки в державі; відсутність єдиного понятійного апарату теорії військово-патріотичного виховання на національно-демократичній основі.

Вивчення основних підходів до сутності патріотизму дає можливість скласти ґрунтовне уявлення про нього та стверджувати, що патріотизм – це одна з найбільш значимих цінностей, яка властива

усім сферам життя суспільства й держави, є найважливішим духовним надбанням особистості, характеризує найвищий рівень її розвитку та проявлення в активної діяльній самореалізації в ім’я Вітчизни. Патріотизм уособлює любов до своєї Вітчизни, приналежність з її історією, культурою, досягненнями, які складають духовно-моральну основу особистості та формують її громадянську позицію і потребу в достойній, самовідданій службі Батьківщині. Патріотизм – фундамент суспільної і державної будівлі, її ідеологічна опора, є однією із основних умов ефективного функціонування усієї системи соціальних і державних інститутів.

Формування дійсного патріотизму пов’язано з найвищим рівнем розвитку особистості, особливо в соціально-духовному і моральному плані. На цьому рівні розвитку особистість ідентифікує себе з батьківщиною. Її “я” стає частиною, яка нерозривно зв’язана з безліччю інших “я” соціуму, що в реальній дійсності та конкретній діяльності проявляється в злитті їх почуттів, цінностей, поглядів, норм, ідеалів, цілей, дій і вчинків, інтегруючим моментом якого виступають найвищі інтереси суспільства, активна реалізація ідеї служби Вітчизні.

Істинний патріотизм передбачає формування і довготривалий розвиток цілого комплексу позитивних якостей особистості. Стрижнем цього розвитку є духовно-моральний та історично-культурний компоненти. Істинний патріотизм виступає в єдності глибокого духовного опанування історії і культури свого народу та активної діяльній участі у вирішенні найважливіших проблем сучасного суспільства, а також в єдності духовності, громадянськості та соціальної активності особистості, яка усвідомлює свою нерозривність з вітчизною, соціальну значимість діяльності в інтересах її відродження та надійного захисту. При цьому особистість відчуває постійну потребу у своєму подальшому розвитку шляхом участі в явищах і процесах, які відбуваються в суспільстві, державі.

Ідеологічною основою військово-патріотичного виховання військовослужбовців повинні бути українська національна ідея, національні ідеали, пріоритети і цінності, традиції народу України, його військові традиції, основні норми і принципи суспільної моралі. Але ж

вони, не дивлячись на двадцятилітній період існування незалежної, самостійної, демократичної України, до цього часу не сформульовані і чітко не виписані. Ідеологічна основа військово-патріотичного виховання - це стрижень, який повинен пронизувати увесь навчально-виховний процес військових частин, тому що вона відіграє вирішальну роль у формуванні соціальної активності, активної життєвої позиції, відповідальності за виконання службово-посадових обов'язків, лідерських якостей, порядності й людяності, а саме головне, патріотизму офіцерів, які безпосередньо організують морально-психологічне забезпечення виконання завдань мирного і воєнного часу особовим складом.

В сучасних умовах суспільство не має загально визнаного ідеалу, а його духовно-моральні орієнтири відкинуті на другий план пріоритетами ринкової економіки. Розмивання духовно-моральних цінностей призвело до того, що Збройні сили України вже не символізують, як колись, мужність, доблесть і славу. Армійське середовище усе більше пронизують ростки " нової " моралі, яка ґрунтується на владі грошей.

У цій ситуації суспільство і його військова організація повинні вибрати шлях розвитку, який базується на використанні безцінного духовного багатства, накопиченого на протязі багатовікової історії. Реалізуючи величезний духовно-моральний потенціал українського народу можна вирішити найважливіші завдання у різних сферах життя суспільства – соціально-економічній, політичній, правовій, військовій та ін. Державна стратегія України повинна постійно спиратися на історичну та духовну спадщину народу, бо відродження української державності, її воєнної могутності можливе лише при возз'єднанні світосприйняття і національної самосвідомості. Героїчна і драматична історія України, її культура, національні традиції завжди були основою духовно-морального потенціалу нашого народу, своєрідним стрижнем суспільного буття, сприяли удосконаленню військової діяльності, формуванню бойового духу українського війська.

З урахуванням розвитку сучасних тенденцій в суспільному житті, особливо якщо мати на увазі його духовно-моральний компонент, передбачається переосмислити перш за все ціннісні основи військово-

патріотичного виховання, які визначають його сутність і принципи. Система цінностей виховання в цілому і військово-патріотичного виховання зокрема еволюціонує, значно змінюються у контексті соціальної динаміки реформування держави та її Збройних сил. Серед найбільш значимих духовно-моральних цінностей нашої армії військовослужбовці відмічають військову честь і достоїнство, військові ритуали, вірність Вітчизні, мужність і відвагу та деякі інші.

До основних складових системи пріоритетних духовних цінностей Збройних сил України, що лежать в основі військово-патріотичного виховання, слід віднести: громадянськість, надкласовість, надпартійність, над корпоративність; патріотизм, готовність служити Вітчизні; спадкоємність у збереженні та розвитку кращих військових традицій; самовідданість і здатність до подолання труднощів; гуманізм, соціальна справедливість та ін.

В цілому система повинна бути націлена на створення сучасної армії, яка характеризується високою дієздатністю, мобільністю, готовністю до виконання складних і відповідальних завдань. Армія нам потрібна не для парадів і показних навчань. кожен громадянин має бути впевнений, що українські військові забезпечені належними ресурсами, вони мають високий професійний рівень і надійно захищають свій народ – у мирний час і на випадок загрози.

Реалізація цих якостей в процесі військово-патріотичного виховання повинна сприяти розвитку у військовослужбовців прагнення бути достойним нашої держави; формуванню шанобливого відношення до кращих національних і військових традицій, героїв наших днів та готовності наслідувати їм в ході виконання військового обов'язку; консолідації, об'єднанню на основі забезпечення захисту вітчизни усіх соціальних груп та категорій військовослужбовців, незалежно від їх релігійно-етнічних, соціокультурних, світоглядних, демократичних та інших відмінностей; акумулюванню в умовах військової діяльності основних досягнень сучасного життя суспільства. Реалізація системи духовно-моральних цінностей в процесі військового виховання ґрунтується на формуванні в особового складу Збройних сил нового, зацікавленого відношення до військової служби, забезпеченні його

готовності до виконання військового обов'язку; на розвитку й задоволенні у різних категорій військовослужбовців потреб, прагнень, мотивів з урахуванням специфіки військової праці; на покращенні якості їх життя, наданні кожному військовослужбовцю гарантованого державою мінімуму соціально-правових послуг по освіті, духовному та фізичному розвитку, охороні здоров'я, професійній підготовці, об'єм, види та рівні яких повинні забезпечувати повноцінне життя в умовах військової діяльності; на використання її виховного потенціалу з метою розвитку у військовослужбовців високої духовності, моральності та патріотизму.

Військово-патріотичне виховання - це змістовна цілеспрямованість усіх заходів, які проводяться у військах (силах) в процесі їх повсякденної життєдіяльності у мирний час, в особливий період, а тим більше, у бойовій обстановці. Вона повинна бути присутньою на заняттях з бойової і гуманітарної підготовки, в індивідуальних і колективних бесідах, лекціях, доповідях та інформаціях, диспутах, читацьких конференціях, обговореннях книг, кінофільмів, важливих публікацій у періодичному друці, телевізійних і радіопередач, усіх агітаційно-пропагандистських заходах. Усе повинно бути підпорядковано формуванню воїна-патріота, готового будь-коли і у будь-якій обстановці зі зброєю в руках захищати свою Вітчизну.

У директивних документах, які регламентують життєдіяльність військ (сил), ці аспекти враховуються поки що у незначній мірі. Спрацьовує традиційний підхід, згідно якого в житті військовослужбовців усе повинно бути підпорядковано головній задачі. Але виконання військового обов'язку у його духовно-моральному, а не тільки у службово-правовому розумінні можливо лише при створенні необхідних умов для розвитку й самореалізації особистості військовослужбовця. Відповідальність за добросовісне виконання військовослужбовцем своїх обов'язків повинна порівнюватись з відповідальністю держави за виконання обов'язків перед кожним військовослужбовцем у всіх сферах життя.

Таким чином, однією із найважливіших умов дієвості військово-патріотичного виховання, зорієнтованого на формування у кожного військовослужбовця позитивних мотивів у військовій службі та достойного

виконання військового обов'язку, є надання воїнам можливостей для реалізації їх найважливіших потреб, інтересів з урахуванням сил і засобів, якими володіє для цього суспільство та його військова організація. Тим самим дієвість і кінцевий результат військово-патріотичного виховання забезпечується не тільки командиром та органами військового управління, але й суспільством в цілому, всією системою відповідних державних інститутів.

Серед найважливіших якостей військовослужбовця, зумовлених соціально значимими цінностями, величними мотивами та ідеалами, які повинні бути сформовані в процесі військово-патріотичного виховання, виділяються наступні: любов до Батьківщини і Збройних сил, вірність конституційному обов'язку, військовій присязі, добросовісність і самовідданість, гуманізм і оптимізм, працелюбність і працездатність, колективізм і військове товариство, витримка і терпимість, здатність до подолання труднощів, аскетизм тощо.

Духовні цінності нерозривно зв'язані з морально-гуманістичними, культурно-історичними, інтелектуально-освітніми, суспільно-громадянськими, конституційно-державними, патріотичними, етнічними, військово-професійними та соціально-політичними цінностями, які також є складовими військово-патріотичного виховання.

Оновлена система цінностей виховання, у тому числі військово-патріотичного, умовно може бути поділена на три сфери: державну (захист соціально-економічних, геополітичних, духовних інтересів народу України, його свободи і незалежності, суверенітету і територіальної цілісності країни, вірність конституції та закону), патріотичну (любов до Батьківщини, свого народу, національна самосвідомість, вірність громадянському та військовому обов'язку), моральну (добросовісне відношення до військової служби, чесність, колективізм і взаємовиручка, дотримання кращих військових традицій, повага до старших, достоїнство та дотримання військового етикету).

Введення у зміст виховання системи духовно-моральних і патріотичних цінностей, її ідеологічного забезпечення – віддзеркалення об'єктивних сторін суспільного менталітету та української державності. Без цього система виховання, як

і досі, залишиться нестійкою конструкцією, буде відірвана і від найважливіших функцій Збройних сил і від суспільних пріоритетів.

Формування цих цінностей в процесі військово-патріотичного виховання військовослужбовців здійснюється по наступним основним напрямам: духовно-патріотичному, історичному, політико-правовому, національно-патріотичному, професійно-діяльнісному, психологічному, вихованню на військових традиціях та ін. Усі названі напрями органічно взаємопов'язані між собою, мають єдині цілі, завдання, духовно-моральну та світоглядну основу, принципи, форми і методи військово-патріотичного виховання.

Військово-патріотичне виховання – найважливіша складова більш загальної системи формування патріотизму у суспільстві в цілому. Вирішення будь-яких, у тому числі виховних, завдань Збройних сил усе в більшій мірі залежить від стану проблеми формування громадянина – патріота України в усіх сферах суспільного життя, особливо на ранніх стадіях цього процесу. У зв'язку з цим, а також по причині значного росту депатріотизації суспільної свідомості, особливо серед молоді, негайного вирішення вимагає увесь комплекс проблем національно-патріотичного виховання громадян України. При цьому слід враховувати основні зміни, які відбуваються в нашій країні, а також нестабільність воєнно-політичної обстановки в світі.

Важливою умовою вирішення проблеми відродження патріотизму в суспільстві та його військовій організації повинна стати реалізація державної програми “патріотичне виховання громадян України”. Її виконання – життєво важлива необхідність, тому що рівень патріотизму упав до катастрофічно низької відмітки і значно уступає патріотизму населення розвинених країн світу. Це загрожує не тільки зниженням

авторитету державної влади, а значно гіршими, м'яко кажучи, наслідками.

В цих умовах Збройні сили – один із небагатьох державних інститутів, де склалась і функціонує система військово-патріотичного виховання з притаманними їй напрямками, формами, методами роботи. Одним із показників ефективності цієї системи є багаточисельні приклади мужності та відваги, проявлені військовослужбовцями у миротворчих операціях за кордоном. Не дивлячись на усі труднощі, які переживають Збройні сили, особовий склад у переважній своїй більшості достойно виконує військовий обов'язок. Цьому сприяє організована командирами усіх рівнів, офіцерами штабів і структур з виховної та соціально-психологічної роботи система військово-патріотичного виховання.

Збройні сили були і залишаються школою патріотизму, мужності, стійкості та витримки. Але самі вони, безумовно, не в змозі вирішити занадто складну і масштабну задачу, якою є формування громадянина-захисника Вітчизни. Це тим більше неможливо оскільки через Збройні сили проходить лише невелика частина підростаючого покоління. Вимагається зосередження величезних зусиль на усіх рівнях і напрямках цієї сфери виховної діяльності. Необхідно зробити усе можливе для того, щоб становлення й розвиток кожної молодої людини як громадянина і патріота України забезпечувалось гармонійно взаємодіючими у досягненні цієї мети соціальними й державними інститутами, макро- і мікроумовами. Тільки у цьому випадку можна розраховувати на успішне вирішення у наш важкий час першочергової та найбільш важливої задачі українського суспільства і його військової організації – відродження істинного патріотизму та величчя нашої держави.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: ред. газ. “Полтавський вісник”, 2007. – 191 с.
2. Мовчан П. Патріотизм для воїна – поняття визначальне // Патріотичне і гуманістичне виховання військової інтелігенції: сутність, взаємозв'язок, стан, проблеми. матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: вц “Просвіта”, 2003. – с.22-25
3. Клименко С. Хто і як рекламує армію, або думки з приводу комплектування ЗС України військовослужбовцями за контрактом // Народна армія. – 2004. – 16 червня.
4. Ротань М. Етика військового керівника // Народна армія. – 1999. – 19 лютого.
5. Шелест Є. Перспективи розвитку Збройних сил України та основний зміст державної програми розвитку ЗС України на 2006-2011 роки // Народна армія. – 2005. – 8 грудня.